

Ecouri ale unui salon de altădată

Prefață

În imaginarul european al celei de a doua părți a secolului al XIX-lea, salonul parizian este o instituție, iar modelul lui este exportat în toată Europa. El este expresia unei societăți elegante, impregnată de gândire raționalistă și evoluând într-un decor eclectic, creuzet de stiluri anterioare, purtător ostentativ al valorilor sale. Aici, discuții interminabile și confruntări pe teme de literatură, artă și politică – și toate părerile sunt reprezentate – se întretaiesc cu conversații ușoare, intrigă, bârfe sau cele mai nebunești idei, se creează și se distrug cariere și reputații. În aceste saloane elegante era obiceiul să se continue tradiția vorbelor de duh. Autorii lor își repetau aceste înfruntări verbale cu delicii, cu amuzament sau cu maliție, și nutreau speranța de a rămâne în memoria generațiilor următoare grație strălucirii unor bătălii verbale duse cu iscusință.

De îndată ce a sosit la București în 1869, ca soție a prințului Carol I, prințesa Elisabeta de Wied a căutat să atragă la modesta curte princiară doamnele cele mai cultivate din înalta societate și din elita intelectuală română, a căror limbă de comunicare, cel puțin în primii ani ai domniei, era franceza...

Desigur că este greu să prezinți în câteva cuvinte o situație istorică atât de complexă cum era cea a tânărului stat român format în 1859 prin unirea celor două Principate, Valahia și Moldova. Vasale, timp de patru secole, ale Imperiului Otoman, prizoniere ale trecutului lor post-bizantin, Principatele române au tentat, în zorii secolului al XIX-lea, deschiderea

către lumea occidentală. Mediile intelectuale și clasele avute s-au întors încet, încet și în mod aproape general către Franța, *la grande sœur*, a cărei limbă începea, în mod paradoxal sub influența rusească, să fie vorbită curent în înalta societate, a cărei cultură era admirată și ale cărei principii liberale, chiar revoluționare, erau invidiate. Începând din 1820, majoritatea tinerilor aristocrați a plecat să studieze în Franța și acest tineret universitar, care a format apoi elita conducătoare a științei și a vieții politice până la începutul anilor 1880, a fost purtătorul unor schimbări atât de suprafață (modă și limbă) cât și de profunzime (cultură și politică).

Având o educație aristocratică destul de strictă și care ar fi putut să o închidă în mediul ei, dar înzestrată cu o curiozitate și o cultură uimitoare, care l-au uluit până-ntr-atâta pe pictorul prerafaelit George Frederic Watts încât a comparat-o cu un *căpcăun intelectual*, prințesa Elisabeta, de neconsolat după moartea unicului ei copil, a început spre 1879 să scrie pe ascuns mici scenete, poeme și cugetări, căci, așa cum spunea într-una dintre cugetări: „Scrisul consolează mai bine decât religia și torturează mai bine decât Inchiziția”.

Și-a luat un pseudonim, curând dezvăluit, Carmen Sylva (cântul pădurii), ale cărui consonanțe latine le evocau pe cele ale supușilor ei, și a publicat cu regularitate, începând cu 1880, două până la trei volume pe an. Au apărut astfel mai mult de cincizeci, majoritatea în germană, în același timp cu sute de articole în toată presa europeană. Lucrările ei – majoritatea best seller-uri – au fost traduse în peste o duzină de limbi străine, inclusiv franceză. Poziția de regină a Elisabetei a creat destul de repede un anumit interes pentru operele ei, în această Europă monarhică în care existau în epocă nu mai puțin de șaptesprezece regine și cohorte de prințese. Carmen Sylva și-a pus pana în slujba coroanei, lucru care l-a bucurat pe rege, pentru că ea a completat popularitatea lui și a atras atenția internațională asupra tânărului regat.

Scăldată în admirația întregii Europe, vizitată ca un monument, regina Elisabeta și-a deschis ușile saloanelor din Palatul Regal din București și din castelul Peleş din Sinaia tuturor celor care soseau în această îndepărtată țară, mai apropiată de Orient decât de Occident. Avea, în plus, un simț acut al comunicării moderne și adresa numeroase scrisori lungi și frumoase oamenilor foarte cunoscuți, care adeseori au laudat-o. Aceștia au introdus-o în cenaclurile foarte greu accesibile, cum erau cele ale publicațiilor *Revue des Deux Mondes* și *Annales Politiques et Littéraires*. Frédéric Mistral a numit-o regină a asociației sale Le Félibrige¹. Catulle Mendès, Octave Feuillet, Sully Prudhomme, Leconte de Lisle sau Guy de Maupassant se declarau fericiți să-și vadă operele traduse în germană de către ea. Charles Gounod i-a propus să pună pe muzică versurile imnului ei religios *Treimea*, dar a murit înainte de a-și îndeplini visul. Emile Gallé a creat pentru ea vase magnifice. Regina a vrut să-i comande lui Rodin un bust al ei. I-a invitat pe toți în saloanele ei: nu a venit aproape nimeni, pretextând vârsta înaintată și distanța prea mare.

Unul dintre puținii care au fost seduși de invitație a fost Pierre Loti, împins poate tot atât de curiozitate, cât de snobism. Orbit de strălucirea castelului de la Sinaia, el căzu repede în puterea farmecului gazdei sale și acceptă să revadă manuscrisul unui volum de cugetări revizuit, pe care regina îl publicase deja la Paris cu câțiva ani înainte (1882). Această culegere, *Cugetările unei Regine*, va rămâne lucrarea ei cea mai semnificativă: florilegiu de aforisme impregnate de un profund bun simț și de o luciditate izbitoare, uneori chiar crudă, exprimate cu o anume artă a formulării, scrierea denotă concepția destul de pesimistă și dezamăgită a autoarei ei despre lume. Poate că s-a născut din înfruntările verbale din salonul ei. Toată viața,

¹ Asociație creată în 1854 de șapte tineri poeți provenșali, cu scopul de a promova limba, cultura și elementele identitare ale regiunii franceze din sud-vest cunoscută sub numele de Occitania sau Pays du langue d'oc (n. trad.).

Carmen Sylva va transcrie cu o caligrafie frumoasă aceste aforisme pe fotografii și pe cărțile poștale cu portretul ei și le va dăruia apropiaților ei, celor care o vizitau la Curte, le va trimite corespondenților ei care le cereau, sau chiar le va vinde ca să finanțeze operele de caritate pe care le patrona, iar uneori le va prinde cu ace de corsajele doamnelor din suita ei, ca pe niște podoabe de hârtie conținând povețe folositoare.

Din întâlnirea între Carmen Sylva și Pierre Loti au rămas scrisori, texte și fotografii pe care le-au schimbat între ei în semn de prietenie, fărăme din ceea ce trebuie să fi fost spiritul aceluia salon, al acelei vitrine intelectuale a României, precum și povestirile adunate aici, în elaborarea cărora ei au fost complici și solidari.

Această poveste romantică, cu personajele și intrigile ei, cu mizele ei literare și chiar diplomatice ne este evocată, cu erudiție, de Alain Quella-Villéger.

Gabriel Badea-Păun

Trei întâlniri (1886-1891)

Elena Văcărescu, domnișoară de onoare pe vremea aceea încă necunoscută, dar care-și va face un nume ca scriitoare¹³, traduce în franceză un poem de Carmen Sylva, *Iehova*¹⁴ și îl trimite¹⁵ prin aprilie-mai 1886 lui Pierre Loti. Prea puțin înclinat către poezie, el totuși răspunde cu abilitate, la începutul lui iunie, că a savurat în același timp fondul (ceea ce a scris regina) și forma (datorată traducerii): „mai multe pasaje sunt absolut frumoase – uimitoare, sublime”. El cere să i se confirme cine este autorul („Este scris de regina României, nu-i așa?”) și își exprimă dorința de a-i împărtăși admirația prin trimiterea ultimei lui cărți. Elena Văcărescu se bucură de scrisoare și de „plăcerea pe care i-o va face reginei noastre”; ea îi explică romancierului „mica formalitate necesară în asemenea împrejurări” pentru a se adresa conform protocolului „Maiestății Sale Regina României”; astfel el îi trimite Reginei „Pescar de Islanda”, romanul apărut cu un an înainte, la 4 iunie 1886.

Găsind-o de o melancolie supremă („cea mai frumoasă carte pe care a dat-o literatura modernă”), regina se îndrăgostește de carte, se entuziasmează de stilul ei care lucrează „cu pensula înmuată în razele soarelui” și nu cu bisturiul¹⁶ sau cu microscopul, ca naturalismul și ca anumiți autori de la sfârșitul secolului al XIX-lea pe care ea nu-i gustă deloc. Regina va mai spune mai târziu cât de mult „ar trebui iubit acest autor care nu numai că știe să zugrăvească cu atâta talent tristețea

¹³ Vezi mai jos „Prietenii din România”.

¹⁴ Apărut la Paris, A. Lemerre, 1887, 54 p.

¹⁵ L. Stern, pp. 11-12.

¹⁶ „Pensula” și „bisturiul” fac parte din vocabularul scrisorii ei către Loti, din 20 aprilie 1887.

sufletelor omenești, idealul lor veșnic căutat, rareori găsit și atât de repede pierdut, dar care și ia parte, în calitatea lui de om, la toate durerile și la toate decepțiile descrise în cartea sa¹⁷. Deci Loti scriitorul milei, al disperării este cel pe care ea îl apreciază întâi.

La 20 aprilie 1887, Elisabeta a României îl invită pe autorul frumosului roman breton să vină la castelul ei Peleș: „Marea mea dorință este să vă văd la Sinaia!”, „cuibul nostru de vultur adăpostit într-o creștătură a muntelui”: „murmurul pădurii este tot atât de grandios ca acela al valurilor și mai puțin trist. Veniți să-l ascultați!”¹⁸ Regina devorează în acea vreme *Propos d'exil (Cuvinte din exil)*, lucrare publicată de Loti la sfârșitul lui mai 1887, culegere compozită care cuprinde mai ales un omagiu la adresa autoarei franceze Blanche Lee Childe („monument de grație, puritate, înălțare” pentru Carmen Sylva¹⁹), povestiri indiene și indochineze și o nuvelă care trebuie să o fi emoționat: „Un vieux” (Un bătrân).

Deși Elisabeta nu a mai încercat niciodată („acest gen de muncă este cu totul nou pentru mine”, mărturisește ea), în august 1887 ea se pune pe tradus *Pescar de Islanda*, pe care îl termină în câteva săptămâni²⁰, „cu ce bucurie interioară!”. „Cartea este atât de minunat de frumoasă încât jubilez și plâng rând pe rând și savurez fiecă frază. Este o epopee în proză simplă, grandioasă și adevărată”²¹.

¹⁷ Stern, p. 13.

¹⁸ Corespondența între Carmen Sylva și Loti este reprodusă la sfârșitul volumului.

¹⁹ Scrisoare din 25 iunie 1887.

²⁰ Scheffer, în *Orient royal*, indică datele între 14/28 august și 29/10 septembrie.

²¹ Stern, pp. 17-18. Sursa acestui document nu este indicată.

Actul I: Sinaia, 1887

Loti vine deci²². Este sfârșit de vară, e cald și „vesel, sub soare”. Jurnalul intim²³ al scriitorului ne îngăduie să-l urmărim îndeaproape pe călător, plecat de la Paris cu Orient-Express-ul, sosit la București în 27 septembrie la miezul nopții. El petrece noaptea la palat, pe care îl vizitează a doua zi și găsește că e „frumos ca Luvrul, un Luvru locuit”. Apoi se duce cu trenul la Sinaia:

La gara Sinaia ne așteaptă o trăsură a Curții, o trăsură deschisă, care ne duce în galop, înfășurați în blănuri, prin noaptea limpede și rece, în mijlocul brazilor. La o curbă, castelul se înalță în fața noastră, scaldat în lumină electrică, un castel fermecat în mijlocul pădurii. [...] cobor, pe covoare groase roșii, – condus în sala de muzică, unde regina mă așteaptă.

Întâlnirea este cât se poate de teatrală. Se știe că regina are simțul reprezentării, al punerii în scenă²⁴, al comunicării. Într-o sală mare, sub lumina zenitală, înconjurată de un buchet de doamne de onoare în costum tradițional, părăsind orga la care cânta Bach, ea coboară de pe estradă, îmbrăcată în alb, ținând în mână manuscrisul traducerii romanului *Pescar de Islanda*. Acest tablou i se pare orbitor lui Loti, care, la 30 septembrie, nu-și mai găsește cuvintele pentru a descrie magnificența sejurului său:

Am viziunea unei scene din evul mediu, la reginele de altădată – farmecul extraordinar al ochilor ei limpezi și blânzi, al surâsului ei, al sunetului minunat al vocii ei. E ca o regină care,

²² Ca ofițer de Marină, el a trebuit să obțină o autorizație ministerială de permisie (31 zile); foaia de drum indică faptul că trebuie să se ducă la „Ferté-Bernard (Sarthe), Sinaia prin București și la Constantinopol” (19 septembrie 1887).

²³ *Journal*, vol. III, pp. 73-78.

²⁴ Această scenografie foarte elaborată a fost adeseori remarcată și de regina Maria însăși (care va urma Elisabetei), în *Istoria vieții mele*, I.

în același timp, ar fi zână și înger. [...] Camera în care stau, în acest castel de feerie, dă, prin două ferestre gotice, către o pădure întunecată și străveche. Aceasta contribuie la aerul de vrajă și de mister al acestui palat.

În povestirea sa intitulată „Carmen Sylva”, în 1888, un portret sensibil și colorat, amestecând sinceritatea cu dulcea-găria (cu un compliment politicos la adresa regelui), Loti acumulează dovezile admirației lui uluite. Pentru ea, acest articol a fost „un adevărat poem”; „fiecare cuvânt a fost degustat și înțeles” (aprilie 1888).

Loti admite că a fost impresionat de domnișoarele de onoare, între care „mica Balaceano” (Zoe Bălăceanu²⁵), de altfel, fără îndoială, toate prea occidentalizate după gustul lui:

Banda de domnișoare de onoare în costume românești brodate și paietate – atât de fermecătoare cu toatele, atât de franțuzoaice în cel mai bun înțeles al cuvântului; crescute de regină, știind toate să converseze despre orice lucru inteligent ca niște parizience foarte instruite, dar fără falsitatea și convenționalitatea lor – sunt deja foarte prieten cu ele și ne strângem mâinile americânește.

Pentru una dintre ele scrie un bilețel: „La 2 Oct. 87, la Castel-Peleș, am fost absolut fermecat de domnișoara Theodori²⁶ cântând o veche arie de Rameau, Pierre Loti”²⁷...

Elena Văcărescu va evoca mai târziu²⁸, cu respect, această primă vizită a lui Loti: „Era un pic înfricoșat de primirea plină de adorație a Reginei și a doamnelor ei”, „părea torturat”, „se scuza că e așa cum e”, dar seara „s-a arătat domesticit”.

²⁵ Fiica diplomatului Ion Bălăceanu, dintr-o veche familie din Țara Românească.

²⁶ Ecaterina Theodori, fiica medicului Curții.

²⁷ Colecția particulară Badea-Păun.

²⁸ Relatare de Stern, pp. 37-39 și Scheffer, *Orient royal*, p. 251.